

TÓTH FERENC

Egy elzászi magyar kolónia a XVIII. században

Molsheim város ősi elzászi település. Strasbourg-tól délnyugatra kb. 20 km-re helyezkedik el. A XVII. században jelentős katolikus központ volt egy részben protestáns vidéken. Ám Strasbourg 1681. szeptember 30-i bevételét követően a város vitathatatlanul hanyatlásnak indult. A Nagy Káptalan és a Nagy Kórus visszakerült a strasbourgi katedrálisba, majd, 1701-től, a jezsuita egyetem is ott folytatta működését.¹ Így Molsheim nem tartozott többé Alsó-Elzász szellemi központjainak sorába. A jezsuita kollégium azonban továbbra is működött és 1765-ig, a rend eltörléséig, jelentős hírnévnek örvendett. A város egyházi jellegének elvesztésével párhuzamosan gazdagodásnak indult, melyet új betelepülők, részben külföldiek érkezésének köszönhetett. Köztük a legkülönösebb és talán legfeltűnőbb egy néhány magyar tisztből álló csoport volt. Jelen tanulmányomban az Ancien Régime vége felé Molsheimbe betelepülő apró magyar közösség összetételének és integrációjának főbb elemeit szeretném vizsgálni. Kutatásaim alapját számos levéltári forrás, valamint magyar és francia nyelvű írás képezi.²

A molsheimi magyar kolónia eredete

Vajon hogyan kerültek magyarok Elzászba abban az időben, amikor éppen az elzásziak kezdtek kolóniákat alkotni Magyarország legritkábban lakott területein? A folyamat alaposabb megértéséhez a Rákóczi-szabadságharchoz kell visszanyúlnunk. A XVIII. század elején, 1703-1711. között, II. Rákóczi Ferenc fejedelem kétségbeesett harcot vívott a Habsburg-ház ellen az ország szabadságának visszaszerzéséért. Ugyanekkor, a Spanyol örökösödési háború miatt, Franciaország is hadban állt a Habsburgokkal. XIV. Lajos kihasználta az osztrákokat hátbatámadó szövetségeseit, és többé-kevésbé nyíltan a felkelő

¹ H. GERLINGER, *Molsheim à travers les âges*, Strasbourg, 1952, 11.

² A molsheimi magyar kolóniára vonatkozó utalásokat doktori kutatásaim során találtam a következő francia levéltárakban: Archives Nationales (AN, Paris), Archives du Service Historique de l'Armée de terre (SHAT, Château de Vincennes), Archives Départementales du Bas-Rhin (ADBR, Strasbourg), Archives Municipales de Strasbourg.

magyarokra támaszkodott.³ A magyarok hősies erőfeszítése a sikertelen hadműveletek következtében kudarccal végződött, melyet az 1711-es szatmári békeszerződés aláírása szentesített. Sok magyar felkelőnek el kellett hagynia az országot. Egy részük Franciaországba menekült, ahol magyar könnyűlovassági egységeket, huszárezredekét alkottak.

Később a Rákóczi-szabadságharc volt katonáihoz számos magyar dezertőr csatlakozott, akik a császári hadseregből átálltak a francia királyi hadsereg, főként a huszárezredek soraiba. A XVIII. század első felében a huszárezredek állománya főként magyarokból állt, s még a vezényszavak is magyarul hangzottak el.⁴ A huszárcsapatok magyar jellege azonban 1756-tól, az európai szövetségi rendszer átrendeződésével, halványulni kezdett. A szóbanforgó ezredek idegen jellegének megőrzése érdekében Franciaország királyai előszeretettel toboroztak tájnyelvet beszélő újoncokat Elzászból, Lotaringiából és néha Bretagne-ból.

Ami a vezényleti nyelvet illeti, a német felváltotta a magyart, noha a tisztek között a forradalomig még sok magyar szerepelt. A mosheimi kis magyar kolónia is ehhez a politikai és katonai bevándorlási hullámhoz tartozott. Kutatásaim során 11 olyan első generációs bevándorló magyar tisztet találtam, aki ebben a városban lakott. Magyaroknak tekintették őket a születésük helye után (jus soli), melynek elve kizárólagosan érvényesült Franciaországban az *ancien régime* idején.⁵ A tisztek az akkori Magyarország legkülönbébb településeiről származtak.⁶

Név	Születési hely	Magyarországi régió
Badda Gábor	Bodófalva	Felföld
Cristel Marczy	Debrecen	Alföld
Hollósy István	Szombathely	Dunántúl
Pollereczky András	Mosóc	Felföld
Pollereczky Mátyás	Besztercebánya	Felföld
Porubsky Márton	Liptószentmiklós	Felföld
Puskás Pál	Ormm (?)	Felföld
Rajtay János	Nagyfalu	Kelet-Magyarország

³ B. KÖPECZI, *Hongrois et Français*, Paris-Budapest, 1983, 81-98.

⁴ A. CORVISIER (Sous la direction de), *Les hussards et la France*, Bruxelles, 1993, 22-23. Voir: E. HARASZTI, Les hussards hongrois en Alsace (Tableaux musicaux de Célestin Harst, 1745), *Revue d'études hongroises et finno-ougriennes*, Paris, 1927, 74-82.

⁵ J.F. DUBOST, Les étrangers en France (XVIe siècle-1789), *Guide de recherches aux Archives Nationales*, Paris, 1993, 10

⁶ SHAT, série Yb 130, 131; série 3 Yc 313, 314. Vas Megyei Levéltár RK 1107.

Simonsits Pál	Nagyszombat	Nyugat-Magyarország
Szombathelyi Ferenc	Poroszló	Felföld
Vigh István	?	?

Láthatjuk, hogy a magyarok többsége Felső-Magyarországról származott, mely korábban a XVII. és XVIII. századi kuruc felkelések központja volt. E viszonylagos enyeműség mögött azonban néhány, még Magyarországról eredő rokoni kapcsolat is meghúzódik. Érdekes megjegyezni, hogy Badda Gábor és a két Pollereczky féltestvérek voltak, mivel Pollereczky özvegye, Wagner Anna, Mátyás és András anyja, 1727 körül hozzámment Badda apjához.⁷ Hasonlóképpen, Szombathelyi Ferenc a Pollereczky fivérek unokatestvére volt.⁸ Ezek a családi kapcsolatok minden bizonnyal alapvető szerepet játszottak a Pollereczky ezred tisztikarának kialakításában, valamint a magyar katonáknak ugyanabba a városba való betelepítésében, ahol a tulajdonos ezredes lakott. Pollereczky András háza bizonyos mértékben a Molsheimben letelepedett magyarok központja volt. A magyar honfitársaknak a legfelsőbb tiszt körül kikristályosodó társadalmi kapcsolatai háttérben tehát már Magyarországon kialakult családi kapcsolatok álltak, melyeket meg kell különböztetnünk a többi magyart is érintő szolidáris viszonyrendszerrel.

Mint ahogy korábban is említettem, a huszárezredek jelentették a magyar bevándorlók szakmai életének kereteit. Barátságukat a legtöbb esetben a XVIII. században a kontinensen dúló háborúk során kialakult bajtársi viszonyok pecsételték meg. Tisztjeink legtöbbje az 1720-ban alapított Bercsényi ezredben (a mai első francia huszárezred) kezdte pályafutását.⁹ A Pollereczky ezred, melyet Pollereczky András hozott létre (1743-ban) az egység feloszlatajának időpontjáig (1758) sok tisztet csábított el más ezredektől.¹⁰ A Hétéves Háború alatt (1756-1763) a legtöbb tisztünk a Bercsényi-ezredhez tartozott. Ladislav Valentin Esterházy gróf, az ezred kapitánya visszaemlékezéseiben két tisztársát is megemlíti, akik a molsheimi magyar kolóniához tartoztak.¹¹ Amikor Esterházy gróf 1764-ben újabb huszárezredet hozott létre (mai 3. francia huszárezred), meghívta Simonsits Pált és Hollóssy Istvánt, hogy

⁷ J. ZACHAR, Pollereczky János őrnagy az amerikai forradalmi függetlenségi háborúban, *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1980, 297-298.

⁸ J. ZACHAR, *Idegen hadakban*, Budapest, 1984, 444-445.

⁹ SHAT; série Yb 130.

¹⁰ J. ZACHAR, *Idegen...*, 257-258.

¹¹ V. ESTERHAZY, *Mémoires*, Paris, 1905, 49.

szolgáljanak az irányítása alatt.¹² A Chamborant ezredben rajtuk kívül is szolgált néhány magyar, és a névsorban molsheimi magyarok fiainak nevét is megtalálhatjuk.¹³ Pollereczky András brigadéros mint az egyik huszárezred egykori tulajdonosa, volt kétségkívül a legmagasabb rangú tiszt, akit 1783-ban bekövetkezett haláláig a magyar közösség vezetőjeként tarthattak számon.¹⁴

A honosítás jelentőségéről

A külföldiek integrációjával kapcsolatos hivatalos eljárás a honosítás volt. Mivel az első generációs bevándorló magyar tisztek Magyarországon születtek, a születési hely joga (jus soli) szerint idegeneknek minősültek, és nem élvezhették a király alattvalóival azonos jogokat. Főként, nem örökíthették át javaikat gyermekeikre. Ahogy az a Pollereczky fivérek állampolgárságát igazoló okiratból is kiténik, a honosítás tétje elsősorban a családi örökség megőrzése volt.¹⁵

A francia Nemzeti Archívumban (Archives Nationales, Párizs) való kutatásaim során hat olyan – honosító pátenssel rendelkező – személyt tudtam azonosítani, akik a molsheimi magyar közösséghez tartoztak.¹⁶

Név	Honosítás éve	Forrás
BADDA DE BODOFALVA, Gabriel	1775	0 ¹ * 235, fol. 323.
MARCZY Christel	1757	0 ¹ * 231, fol. 290.
POLLERECZKY, André et Mathias	1751	0 ¹ * 229, fol. 347.
PUSKAS, Paul	1751	0 ¹ * 229, fol. 350.
VIG, Etienne	1748	0 ¹ * 228, fol. 350.

A honosítás a legkisebb mértékben sem jelentette a magyarságtudat feladását. Ellenkezőleg, a szabadságharc volt katonái a huszárezredek tagjaiként gondosan megőrizték magyarságukat. A honosítólevél azonban megkönnyítette beilleszkedésüket a francia társadalomba.

¹² SHAT; série Yb 130.

¹³ Ibidem.

¹⁴ J. ZACHAR, *Idegen...*, 260

¹⁵ AN, série T 422.

¹⁶ AN, série 0¹* (Conseil du Roi).

Házasságkötések szerepe

A magyar katonák tartós beilleszkedését leginkább elősegítő tényező a házasság volt. A házasságkötés azonban még a tisztek számára sem volt egyszerű: engedélyt kellett kérniük hozzá az ezred parancsnokától. Az 1763. február 1-ei nyilatkozat megkönnyítette ugyan a házasságkötést a Franciaországban szolgáló idegen katonák számára – némi járadékot biztosítva feleségeiknek, – de házasság ezután sem köttethetett az illető ezred kapitányának és parancsnokának beleegyezése nélkül.¹⁷ A szóbanforgó időszakot illetően kilenc olyan házasságról találtunk adatokat, melyet Molsheimben élő magyarok vagy azok leszármazottai kötöttek.¹⁸

Férj neve	Feleség neve	Házasság- kötés ideje	Feleség társa- dalmi helyzete
BADDA Gábor	STOUTZ Charlotte	?	?
HOLLÓSY István	DUMAIS Rosalie	?	Katonatiszt leánya
POLLERECZKY András	DE HASSELT Françoise	?	Nemesi származású
POLLERECZKY Mátyás	ZORN DE BULACH Octavie	?	Nemesi származású
POLLERECZKY Jean L.	DE HAUSEN Antoinette	?	Nemesi származású
POLLERECZKY François A.	DE TREVET P. Thérèse	?	Nemesi származású
SIMONSITS Pál	HUGOT Marie- Thérèse	?	?
SZOMBATHELYI Ferenc	STOUHLEN Françoise	?	Hivatalnok család
VIGH István	RICHEMONT Marie-Mad	?	?

Láthatjuk tehát, hogy a szétszóródott magyarok egy részének, nevezetesen a Pollereczkyeknek és a Szombathelyieknek, sikerült beházasodnia a molsheimi elitbe. A Pollereczkyek sikere részben azzal magyarázható, hogy nemesi címüket Franciaországban is elismerték.

¹⁷ A. CORVISIER, *L'armée française de la fin du XVIIe siècle au ministère de Choiseul, Le soldat*, Paris, 1964, 2 vol.

¹⁸ SHAT; série TR (Trésor Royal)

Ráadásként, egy feljegyzés szerint, mely a róluk őrzött papírok között szerepel a Nemzeti Archívumban, a genealógiai kutatások kimutatták, hogy egy igen régi lengyel nemesi család leszármazottai.¹⁹ A társadalmi beilleszkedés szempontjából a többi tiszt házasságkötése is érdekes, mivel már a nősülés ténye is a francia földön való letelepedés szándékát mutatja.

Birtokszerzés francia földön

Az *ancien régime* idején a földbirtok volt a társadalmi helyzet, a vagyon és a megbecsülés alapja.²⁰ A magyar bevándorlók fő törekvése is a birtokszerzés volt új hazájukban. Legtöbbjük rendelkezett földbirtokokkal Magyarországon, de ezeket a magyar felkelők kudarca után, 1711-ben, a császár elkobozta.

Jövedelmező házasságkötésük révén a Pollereczkyek és a Szombathelyiek jelentős földbirtokokhoz jutottak. Az *ancien régime* végére Molsheim környékén már több földbirtokkal is rendelkeztek. Már csak a birtokok nagyságát kell felbecsülnünk. A Szombathelyi testvérek emigrációja után felvett leltár szerint a fivérek kb. 60 hold földdel rendelkeztek Molsheim környéként. Ebből tizenhárom hold Molsheim városának határain belül terült el.²¹ Pollereczky Andrásé volt többek közt a Hartmühle kb. 30 hold földdel Dorlisheimben.²² E birtokok egy részéhez földesúri jogok tartoztak, melyeket a gróf gyakorolt, ahogy ez Pollereczky gróf Strasbourg városával szembeni, a Bruche-csatornán való hajózási jogra vonatkozó, 1750-es perének irataiból kiderül.²³ A Pollereczkyek öröksége a katonaelet rendkívüli költségei okozta elszegényedésük miatt jelentősen megcsappant.²⁴ Jean Ladislas de Pollereczky végül el is hagyta Franciaországot és beállt harcolni az amerikai felkelők oldalán. A függetlenségi háború befejeztével az Egyesült Államokban maradt, ahol újra is nősült.²⁵

¹⁹ AN, série M 506.

²⁰ J.-M. BOEHLER, *Une société rurale en milieu rhénan: La paysannerie de la plaine d'Alsace (1648-1789)*, 3 vol., Strasbourg, 1994, 596.

²¹ ADBR, série Q 3501. Lásd: Etat général des émigrés du district de Strasbourg, RCA, 1866, 419 (Louis Schlaefli szíves közlése)

²² ADBR, série G 1124. A malom ma a Messier-Bugatti cég tulajdona.

²³ Arch. Mun. Strasbourg, série AA 2113-2114; ADBR, série C 156.

²⁴ J.-M. BOEHLER, *Une société...*, 616.

²⁵ J. ZACHAR, *Idegen...*, 384-388.

A magyar bevándorlók tehát jelentős birtokokkal rendelkeztek. Tudjuk azt is, hogy a Szombathelyi család háza a Jezsuita Kollégiummal szemben állt.²⁶ Úgy tűnik, hogy a magyar katonák a Feldbaumban csoportosultak, nem messze a bőrkereskedők negyedétől.²⁷ Mint a negyed lakói, nagyban hozzájárultak fejlesztéséhez kérvényezve Molsheim ezen területének lecsapolását és fákkal való beültetését.²⁸

A magyarok és a Forradalom

A forradalmi események alatt a huszárezredek, mint az idegen ezredek legnagyobb részét kitevő csapatok, több ízben kifejezésre juttatták a monarchia iránti hűségüket. 1789-ben a Bercsényi és az Esterházy ezredet Párizsba vezényelték, ahol az utolsó pillanatig részt vettek a rend fenntartásában és a monarchia védelmében.²⁹ A huszárezredek néhány egységét még a Varennes-i szökés megszervezésébe is belevonták.³⁰ Mégis, 1792. április 20-a után, amikor a franciák hadat üzentek a magyar királynak, a magyar katonák erősen gyanúsakká váltak a forradalmárok szemében. Ezek az események a magyar katonák tömeges kivándorlását indították el.

A katonáknak természetesen az ezredeikkel kellett tartaniuk, de családjaik Molsheimben maradtak. A katonák feleségeinek 1793-ban lakóhely-bejelentést kellett tenniük, melynek listáját lemásoltam.³¹

Férj	Feleség	Lakóhely
BADDA-BADO Gabriel	STOUTZ Charlotte-Wilhelmine	Molsheim
HOLLOZY Etienne	DENUE DE VOY Rosalie	Mosheim
POLLERECZKY André	HASSELT Françoise-Marguerite	Molsheim

²⁶ ADBR, série C 206. Louis Schlaefli szíves közlése.

²⁷ Louis Schlaefli szíves közlése.

²⁸ ADBR, série C 206-207.

²⁹ E. FIEFFE, *Histoire des troupes étrangères au service de France*, Paris, 1854, I, 346, B. DESCHARD, *L'armée et la Révolution, Du service du Roi au service de la Nation*, Paris, 1989, 174.

³⁰ CHOISEUL, Duc de, *Relation du départ de Louis XVI le 20 juin 1791*, Paris, 1822, 81; G. FISCHBACH, *La fuite de Louis XVI, d'après les Archives Municipales de Strasbourg*, Paris, 1879, 122.

³¹ ADBR, série 133 L 94, 95, 96

POLLERECZKY Mathias	ZORN DE BULACH Octavie	Dorlisheim
REDING DE BIBBEREGG	POLLERECZY Louise- Antoinette	Molsheim

A listán szereplő férjek többsége már a Forradalom előtt elhunyt. Idegen hangzású nevük miatt mégis gyanúsak maradtak. A Pollereczky fivérek az Amerikai Egyesült Államokba mentek, ami nem gátolta meg a felkelőket abban, hogy felvegyék őket a hírhedt emigráns listákra. A Szombathelyi testvérek visszatértek Magyarországra magyar rokonaikhoz.³²

Néhány magyar fia a Forradalom alatt továbbra is a francia zászló alatt szolgált. Ilyen volt Jean-Baptiste Michel d'Hollósy, Hollósy István fia, aki 1787-ben még gyerekként kezdte meg szolgálatát a 3. (volt Esterházy) huszárezredben. 1792-ben már főhadnagy volt, három évvel később pedig kapitány.³³ Decaen tábornok így emlékezik rá feljegyzéseiben:

*"Ebben az ezredben sok jó katonatiszt van, akit megrázott a balszerencse. A huszárok is igen elkeseredtek. Remélem, hogy lesz még alkalmuk feledtetni a velük megesett kínos eseményeket. Felfigyeltem az ezredben egy kapitányra: Hollossy polgártársra. Ha svadronparancsnok lenne, biztosan sokat tehetne. Vitéz, értelmes és becsületes. Ilyen erényekkel csak jó katonatiszt lehet. Érdekel engem."*³⁴

Jean-Baptiste Michel d'Hollósyt 1807. február 10-én valóban kinevezték lovassági őrnagynak.³⁵ Súlyos sebesülései miatt 1813-ban nyugdíjba vonult. 1842. szeptember 4-én hunyt el. Lánya, Hatefeuille özvegye, született Hollósy, 1888-ban apja szolgálatának jegyzékét kérte a Hadügyminisztériumtól.³⁶ A családnak nem tudunk egyéb leszármazottjáról. Egy másik magyar-francia család, a Baddák is végleg Franciaországban maradtak Molsheim környékén. Néhány leszármazottjuk Dorlisheimben jelenleg is él.³⁷

³² Zachar József szíves közlése.

³³ ASHAT, Pensions militaires, 1° série 63704.

³⁴ DECAEN, Général de, *Mémoires et journaux* (1793-1799), Paris, 1910, 1, 386-387.

³⁵ SHAT, Pensions militaires 1° série 63704.

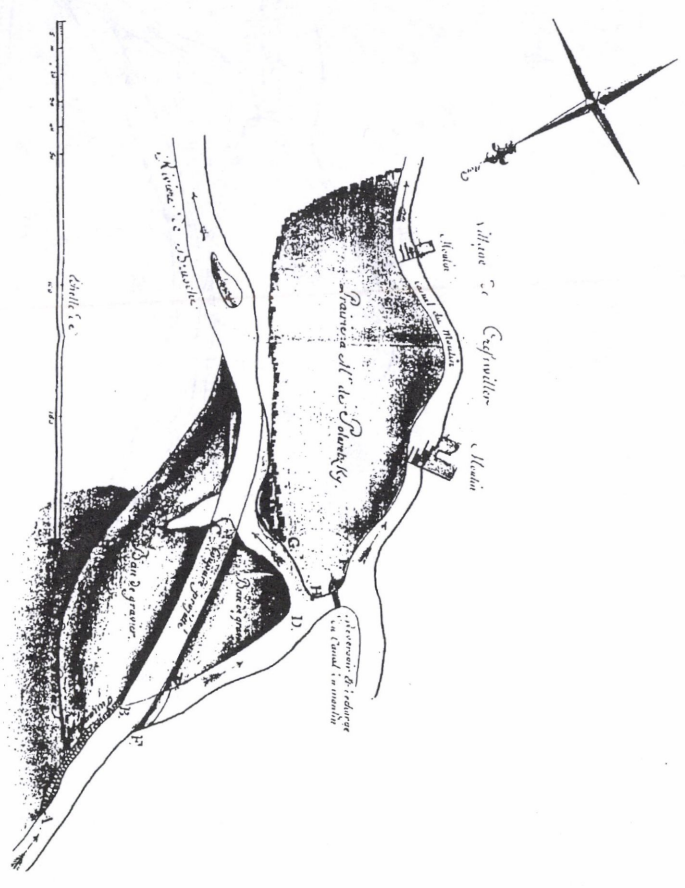
³⁶ Ibid.

³⁷ Louis Schlaefli szíves közlése.

Miért éppen Molsheimet választották letelepedési helyül a francia földre bevándorló magyarok? A kisváros ugyan sokat veszített fényéből a dinamikusan fejlődő Strasbourg mellett, mégis kínált előnyöket ezeknek a tiszteknek. Az ingatlanszerzés talán könnyebb volt itt, mint Elzász fővárosában. Mivel Magyarország különböző vidékeiről származó falusi nemesekről van szó, minden bizonnyal jobban szerették ezt a kis települést, mint a nagy polgárvárost, ahol ezredeik gyakran állomásoztak. Mindenesetre szoros kapcsolatban maradtak egymással, megkönnyítve ezzel sikeres beilleszkedésüket a helyi elitbe.

E kis bevándorló magyar közösség jelenléte Molsheimben azért is érdekes, mert egy kicsit átalakítja eddigi képünket a XVIII. századi európai migrációval kapcsolatban. Elzász a XVII. században még maga is bevándorlási terület volt, a XVIII. században pedig már nagy számban érkeztek elzászi telepesek a töröktől nemrégiben visszafoglalt dél-magyarországi területekre, nevezetesen a Bánátba. E korabeli európai mobilitás alapja politikai, társadalmi és gazdasági okokban rejlett.

Un plan dans partie de la Riviere de S. Marthe, pres
 Village de Esprailles, lors de l'occupation de ce pays
 par Mr de l'Academie des Sciences & de la Marine.

Le village de Cresswiller, dans le département de la Moselle, est un village de Prussiens, lors de l'annexion de la Silésie française par le roi de Prusse, en 1763.

